

Riksantikvarieämbetet
Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV SYD, DOKUMENTATION AV FÄLTARBETSFASEN 2007:7
ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING 2007

Åter till Borst

Skåne, Öved sn, Övedskloster 2:33 m fl.

Dnr 429-1685-2007

*Håkan Svensson, Bo Knarrström, Jesper Olsson
med bidrag av Bengt Nilsson*

DAFF

Riksantikvarieämbetet

Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV Syd

Odlarevägen 5

226 60 Lund

Tel. 046-32 95 00

Fax 046-32 95 39

www.raa.se/uv

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, 801 82 Gävle. Dnr L 1999/3

© 2007 Riksantikvarieämbetet

ISSN 1104-7526

Utskrift UV Syd, Lund, 2007

Innehåll

Inledning.....	4
Undersökningens förutsättningar	4
Metod	5
Resultat	5
Kommunikationsinsatser	7
Utvärdering.....	7
Kommande arbete.....	7
Administrativa uppgifter	8
Bilaga 1. Striden vid Borst 1644 – arkivinventering.....	9

Under en vecka i maj 2007 genomfördes en andra fältundersökning vid Borst. Då undersöktes också den sk. "svenskingakroken" där det enligt traditionerna dräptes sju svenska rytare år 1676. Soldaterna skall ha begravts på platsen.

Vid fältarbetet medverkade arkeologer från UV Syd, representanter för de lokala föreningarna med intresse för platsen samt kriminaltekniker från skånepolisens. Arkivstudier har genomförts av Gert Jeppson och Bengt Nilsson. Bengt Nilssons genomgång återfinns i sin fulla längd i Bilaga 1. Projektet har initierats av Östraby Bygdeförening (Stellan Persson) och Södra Skåningarnas Kamratförening (Evert Persson). Arbetet finansierades av Färs och Frosta sparbanksstiftelse.

Inledning

Våren 2006 genomfördes en inledande slagfältsarkelogisk undersökning vid Borstbäcken, Öveds sn Skåne. På platsen stod enligt lokala muntliga traditioner och enstaka skriftliga belägg en strid mellan svenskt kavalleri och skånska bönder i mars 1644. Den svenska truppavdelningen skall ha skickats ut från huvudarmén i Lund med uppgift att anskaffa proviant och foder. I uppdraget kan även ha ingått att slå ned de bondeuppbåd som höll på att samlas i trakten. Bönderna försökte troligen förhindra svenskarnas passage över Borstbäcken genom att blockera vadställena över vattendraget. Den svenska truppen tog sig dock över bäcken längre nedströms och föll uppbådet i ryggen. Drabbningen skall ha slutat i katastrof för bondesidan.

Under en vecka i maj 2007 genomfördes en andra fältundersökning på platsen. Då undersöktes också den sk. "svenskingakroken" där det enligt traditionerna dräptes sju svenska rytare år 1676. Soldaterna skall ha begravts på platsen. Vid fältarbetet medverkade arkeologer från UV-Syd, representanter för de lokala föreningarna med intresse för platsen samt kriminaltekniker från skånepolisens. Arkivstudier har genomförts av Gert Jeppson och Bengt Nilsson. Bengt Nilsson genomgång återfinns i sin fulla längd i Bilaga 1. Projektet har initierats av Östraby Bygdeförening (Stellan Persson) och Södra Skåningarnas Kamratförening (Evert Persson). Arbetet finansierades av Färs och Frosta sparbanksstiftelse.

Undersökningens förutsättningar

Den utpekade platsen för drabbningen ligger i anslutning till Borstbäckens och Magnarödsbäckens sammanflöde. Strax norr om sammanflödet finns idag en valvbro som enligt den lokala traditionen är byggd på ett äldre vadställe. Borstbäcken har skurit djupt ned genom jordlagren och berget går i dagen på flera platser. Dagens vattenflöde är ringa, med undantag för vår och höst. Runt bäcken växer högstammig lövskog, med bok, lind och lönn som dominerande trädslag. En del planterad gran finns också. Historiska kartor visar dock på ett öppnare landskap. Nivåskillnaderna är stora, på vissa håll stupar brinken 20 - 30 meter ned mot vattnet. Bäckravinen är mycket naturskön och utgör Natura 2000-område. Ovanför ravinen präglas landskapet av åker och betesmark samt spridd bebyggelse.

Vid fältarbetet år 2006 konstaterades att terrängen och vegetationen vid Borstbäcken ställer till en hel del problem vid metalldetektorundersökning och GPS-inmätning. Delar av undersökningsområdet är bevuxet med sly, granplantor och högt gräs. Vissa åkrar på den östra sidan av ån innehåller stora mängder kapsyler, flaskfolie och järnskrot. Området närmast valvbron är kraftigt stört av bebyggelse och påfört stenmaterial från omgivande åkrar.

Tillstånd från markägare att beträda och gräva i åkermark, trädgårdar och skogsmark inhämtades av Evert Persson. Samtliga tillfrågade markägare har visat stor välvilja till projektet

Metod

Fältarbetet genomfördes enligt de metoder som utvecklats i samband med tidigare slagfältprojekt vid Landskrona (1677), Axtorna (1565), Borst (1644), Lund (1676), Södra Stäket (1719) och Mästerby (1361). Den tekniska utrustningen utgjordes av metalldetektorer av typerna Whites XLT och DFX och handhållna pinpointers. Detektorerna var inställda på särskilt framtagna program som kännetecknas av minimal bortselektering av metall och högt uppdragen känslighet. Fynd och sökområden mättes in med Trimble GPS. All data lagras i det digitala fältdokumentationssystemet Intrasis. Som ett led i ett samarbete mellan UV-Syd och skånepolisens tekniska rotel deltog kriminaltekniker i fältarbetet. Syftet med detta samarbete är att arkeologer och poliser skall dra nytta av varandras erfarenheter och metoder. Polisen bidrog bl.a. med två specialutbildade hundar. Den ena hunden är en sk. kriminalsökshund som är tränad på att hitta lik av varierande ålder och upplösning. Den andra hunden är utbildad för att hitta humanosteologiskt material. Före fältarbetet testades hunden på ett medeltida benmaterial bestående av mindre element från hand och fot. Benen grävdes ned på polisens träningsplats och hunden markerade på samtliga ben. Som tack för insatsen vid Borst utbildade slagfältsteamet polisens tekniker i metalldetektering.

Förväntningarna inför fältarbetet var utifrån erfarenheterna året innan lågt ställda. Fördjupade arkivstudier visar dessutom att det råder stor osäkerhet om de inblandades numerär och utrustning (se bilaga 1). Tyngdpunkten för undersökningen lades vid de sk. kanonvärnen på bäckens östra sida, ca 250 meter söder om Norgehuset. ”Värnen” är registrerade i fornlämningsregistret (Öved 9:1), men de har sannolikt mycket lite med drabbningen 1644 att göra och utgör istället lämningar efter senare militär aktivitet (Uv-Syd daff 2006:2) Vid 2006 års undersökning påträffades tecken på strid i området i form av en ryttarpistol, en längre kniv samt ett antal mindre hästskor som på goda grunder kan kopplas till svensk kavalleri. Området gick över på nytt och nya sökområden lades ut runt platsen. Åbrinken metalldetekterades av arkeolog utrustad med klättringsutrustning.

Ett antal andra sökområden lades ut, bl.a. ca 250 meter uppströms valvbron eftersom en muntlig tradition pekat ut platsen som ett stridsområde där åtskilliga bönder och drängar dräpts. De utpekade ”massgravarna” kontrollerades av såväl arkeologer, kvartärgeolog och polishund. Slutligen undersöktes en sk. ”svenskingakroken”, en skogsdunge ca 800 meter öster om Norgehuset, med polishund och metalldetektor.

Resultat

Totalt undersöktes 14 områden med en sammanlagd yta av ca 23 000m² i en mycket varierande terräng. Antalet fynd var få. De intressantaste objekten utgörs av en kniv och fem mindre hästskor som påträffades i anslutning till Öved 9:1. Kniven är ca 18 cm lång och i mycket dåligt skick. Hästskorna är små jämfört med de hästskor efter arbetshästar som hittades på åkerytorna i närheten. De förstnämnda överensstämmer i tjocklek, bredd

och metallsammansättning med fynd från andra samtida slagfält. Två av hästskorna (fynd 3 och 8) låg högt upp i den branta sluttningen vid Öved 9:1. Kombinationen av pistolkula med gjuttapp (fynd 2, 2006), två knivar som är mycket längre än traditionella bruksknivar och nio mindre hästskor i en oländig terräng långt från bebyggelse låter sig svårigen tolkas på annat sätt än att något inträffat på platsen. Under fältarbetet mättes en hålväg och ett vadställe in strax söder om Öved 9:1. Vadet är sannolikt röjt även i sen tid, men hålvägen flankeras av lågt liggande stenmurar som når upp över vad som tolkas som den forna vattenlinjen. Området metalldetekterades noggrant, men inga fynd påträffades i vadet eller hålvägen. Fynden ligger istället tydligt koncentrerade upp i sluttningen mot Öved 9:1. Den brantaste delen av sluttningen metalldetekterades av arkeolog utrustad med klättersele. Undersökningen resulterade i en i nuläget odaterad allmogeknapp. I övriga områden påträffades bara ett fynd, en mindre hästsko som hittades ca 100 m nordöst om Norgehuset

Metalldetektering och sökning med polishund i området norr om valvbron gav ett nollresultat, kontrollen av de påstådda massgravarna likaså. De senare består av stora ansamlingar sten som enligt kvartärgeologisk expertis utgör sk. blockhav som avsatts under den senaste istiden. En av polishundarna markerade svagt på platsen, men efterföljande kontroll gav inget resultat. Inga fynd framkom heller vid ”svenskingakroken” och polishundarna gjorde inga markeringar. Det skall dock framhållas att denna plats var bemängd med sentida metallskrot, varför det inte är uteslutet att en mer noggrann metalldetektering skulle kunna resultera i relevanta fynd.

Enligt den muntliga traditionen gick den svenska styrkan över ett vad mitt för gården Belleveu och föll bondeuppbådet längre uppströms i ryggen. Vid besiktning av den utpekade platsen visade det sig dock att det, även om bäcken är grund på detta ställe, inte finns några tecken på att platsen använts som vad. Strandbrinken på vattensdragets östra sida består av lösa jordlager och om platsen använts som vadställe borde det ha visat sig i form av hålvägar. Ett vadställe finns däremot ytterligare ca 500 meter nedströms, i anslutning till tre förrådsbyggnader. Här öppnar dalgången upp sig och ett antal smala körvägar leder ner mot vadstället. Vägar och vadet är ställvis sönderkörda av skogsmaskiner.

Kommunikationsinsatser

Den massmediala bevakningen under fältarbetet var massiv. TT, Sydnytt, lokala tidningar samt Svenska Dagbladet gjorde reportage på plats. I centrum för uppmärksamheten stod framförallt de fyrbenta medarbetarna. Ett stort intresse riktades även mot samarbetet poliser/ärkeologer. Såväl den arkeologiska som den polisära delen av projektet fick god tid att redogöra för fördelarna med ett fördjupat samarbete i framtiden.

Utvärdering

Förväntningarna inför fältarbetet var, som nämnts ovan, lågt ställda. Då det gäller metalldetekteringen var det bara området i anslutning till Öved 9:1 som gav ett resultat som kan kopplas till stridigheterna 1644. Inom arkeologi kan dock även ett nollresultat besvara frågeställningar. I detta fall särskilt då det gäller de muntliga traditionerna. Det går därför med stor säkerhet fastställa att de sk. massgravarna inte innehåller några lik av slagna färsingar. Det får också anses mindre troligt att någon mer omfattande strid ägde rum i sökområdet norr om valvbron. Hur det ligger till med ”svenskingakroken” är mer tveksamt eftersom stora mängder modernt skrot omöjliggjorde en effektiv metalldetektering. Till resultatet skall läggas 2006 års kontroller av snapphanehyddor, snapphanevärn och kanongropar vilka anger att de torde ha mycket lite med drabbningen 1644 att göra (Uv Syd Daff 2006:2). Det visar sig alltså att det arkeologiska materialet styrker vissa av de muntliga traditionerna, medan andra delar kan anses mer tveksamma.

Kommande arbete

Det arkeologiska fältarbetet på platsen kan anses avslutad. Ytterligare arkivstudier kan kanske bidra till att mer information kommer i dagen även om möjligheterna även där tycks uttömda. De lokala föreningarna avser att fortsätta lägga ut informationsblad vid minnesstenen och ge guide turer på platsen. Det samarbete som inleddes med polisen kommer att fortsätta.

Administrativa uppgifter

Riksantikvarieämbetets dnr: 431-16289-07

Länsstyrelsens dnr: 431-16289-07

Projektnummer: 1420566

Undersökningstid: 070423 - 070427

Projektgrupp: Bo Knarrström, Håkans Svensson och Jesper Olsson.

Läge: Fastighetskartan, blad 2D 5c

x 6 178 250 y 361 400.

Koordinatsystem: Rikets nät, 2,5 gon väst

Fynd: Fynd med Fnr. 1–11, förvaras på UV Syd

Bilaga 1

Striden vid Borst 1644

Bengt Nilsson

Det skriftliga materialet – en översikt

Det s.k. Horns krig är mycket styvmoderligt behandlat av forskningen, i varje fall om man därmed menar källkritiskt hållbara verk som dessutom ger en heltäckande bild av hela fälttåget. Standardverket är fortfarande Vilhelm Vessbergs arbete från 1895, en studie som dock bara omfattar 68 sidor och dessutom uppvisar påtagliga brister.¹ Vissa delstudier har därefter gjorts framför allt i samband med utarbetande av olika större regementshistoriska verk.² Därutöver är givetvis en del undersökningar gjorda på lokal nivå, t.ex. i olika hembygdsföreningars årsböcker, men dessa torde framför allt vara av intresse för den som vill studera krigets effekter inom vissa begränsade områden.

De högre svenska befälhavarnas rapporter

Här kompliceras situationen av att åtskilligt material med all sannolikhet förstördes i den stora slottsbranden 1697.³ Viss ersättning får man genom Axel Oxenstiernas omfattande brevväxling.⁴ Även här finns det dock stora luckor, från de tre högsta befälhavarna Gustaf Horn, Lars Kagg och Hans Wachtmeister är endast fem brev från 1644 ännu i behåll.⁵

Därutöver finns några strödda brev, band annat i Per Brahes och i Carl Gustaf Wrangels efterlämnade arkiv.⁶ Gustaf Horns efterlämnade handlingar, numera framför allt i Riksarkivet, är rätt ojämnt bevarade. Av arkivförteckningen att döma innehåller de knappast något med direkt koppling till Borst. Kags arkiv är inte bevarat och det samma gäller för Wachtmeisters.⁷

Övriga skrivelser från högkvarteret samt från enskilda, lägre befälhavare

I gruppen nedanför de tre generalerna märks krigskommissarien Johan Cruus af Edeby (1617?-1644), rikskanslerns svärson. Från honom ska det enligt uppgift finnas ett sextiotals brev från åren 1643-44.⁸

När det sedan gäller de olika regementschefernas skrivelser är situationen rätt oöverskådlig.⁹ En fullständig inventering skulle därför kräva en betydande arbetsinsats. Jag har gjort en del stickprov vid Uppsala UB, där det t.ex. finns några volymer brev efter landshövdingen Erik Carlsson Oxenstierna af Eka och Lindö (1616-1662), under Horns krig överste för Smålands kavalleriregemente. Det finns i dessa volymer två brev från Gustaf Horn daterade 1644.

Ett särskilt grupp källsamling utgör av en rad tryckta relationer, vilka bygger på rapporter från det svenska högkvarteret.¹⁰ De saknar inte värde, men man måste vara medveten om att det handlar om officiellt redigerade bulletiner – alltså i betydande grad om krigspropaganda.

Övriga samtida källor

Viktigast här är *Riksregistraturet* (RR), vari man finner av Kungl. Maj:t utfärdade order till Horn (med vissa referat av dennes insända rapporter) och *Krigskollegiums brevböcker*, innehållande till kollegiet inkommande brev i ämbetsärenden. Båda dessa serier är mikrofilmade och tillgängliga via Svensk Arkivinformation (SVAR). De innehåller knappast någon information om striden vid Borst, däremot kan de ge åtskilligt när det gäller krigsutvecklingen i det större perspektivet.

I övrigt märks framför allt beståndet av rullor från de inblandade förbanden, nu i samlingen *Rullor – 1723* i Krigsarkivet. Dessa har utnyttjats för de stora regementshistoriska verken och man kan alltså redan genom dem få en viss uppfattning om hur noga lidna förluster redovisas i de olika rullorna. Samlingen är mikrofilmad och tillgänglig via SVAR. Här kan möjligen finnas någon information om Borst.

Annat skriftligt källmaterial

Efter att Skåne 1658 blev svenskt gjordes en del undersökningar av förhållandena i landskapet. Här märks främst den s.k. *Skånska kommissionen* 1669-1670, i vars digra arkiv bland annat finns insända besvär från allmogen i Frosta och Färs härad.¹¹ Det är inte alldeles omöjligt att det däri kan finnas någon anspelning på händelserna under Horns krig.

En annan undersökning av potentiellt intresse är den omfattande jordrevningen 1671. Bland verifikationerna för Färs härad finns exempelvis ett spår av händelserna 1644 genom ett vittnesmål av bonden Bent Pedersen i Askeröd (Västerstad socken), vars far under kriget mellan Sverige och Danmark 27 år tidigare hade blivit av med samtliga gårdshandlingar.¹² Överhuvudtaget bör det kamerala materialet, såväl det danska före 1658 som det svenska efter 1658, gås igenom. Det innehåller måhända inte några direkta vittnesbörd om själva striden vid Borst, men väl om den ekonomiska situationen i Färs före, under och efter Horns krig. Det bör också, i brist på kyrkböcker, kunna säga något om den demografiska situationen. Om en större mängd häradsinvånare hade stupat borde det helt enkelt märkas.

Senare sockenbeskrivningar

I *Collectio Rönbeckiana* i Lunds UB finns en rad sockenbeskrivningar från Färs och Frosta härad. I en av de från 1746 behandlar dåvarande kyrkoherden i Östra Kärrstorp Ernst Wallenstein mycket kortfattat kyrkans märkvärdigheter.¹³ Han skriver om den aktuella inskriptionen:

”På en pelare under korsdörren är af då warande Kyrkoherde annoterat Anno Salvatoris Mundi 1644 25 Martii nedlagdis aff de Swänske wed Borst här af Kierstrup Sogn 28 pärsoner. Deus Miseriatur Nostris.”

Inskriptionen behandlas också i *Beskrifning öfver Kärrstorps Kyrka...*, upprättad den 13 augusti 1830.¹⁴ Där heter det bl.a.:

”I kyrkan finnes inom målade och förgyllda ramar fyra stycken stora trädafloer...Den åter på

Södra sidan har följande: *Anno Salvatoris mundi 1644 den 25 Julii Nedladis af de Swenske vid Borst här af Kjerstorps sogn 28 personer.*”

Något har uppenbarligen hänt mellan 1746 då inskriptionen satt på en pelare och 1830 då den återfanns på en stor trätavla. Det är också tydligt att texten har ändrats, 1830 stod det exempelvis ”den 25 Julii” och inte ”25 Martii”. Av beskrivningen från 1830 framgår att en av de stora trätavlorna vittnade om att kyrkan 1788 hade undergått en renovering: ”*Konung Gustaf 3djes Regeringsår 1788 är detta Herrens Tempels Altare, Predikstol och mera Renoverat.*” Av allt att döma har man vid samma tillfälle avlägsnat den ursprungliga inskriptionen och som ersättning tillverkat dessa fyra trätavlor, där man dels fört in inskriptionerna som fanns i kyrkan före renoveringen (om Borst, om slaget vid Lund och om slaget vid Landskrona), dels fört in år 1788 aktuella händelser (om renoveringen, om sjöslaget vid Hogland, om brännandet av Råå fiskeläge m.m.). Under detta arbete har det gjorts en del misstag, striden vid Borst har flyttats till den 25 juli 1644 och slaget vid Landskrona till den 1 juli 1677. Det finns alltså all anledning att bortse från den numera försvunna trätavlans text. Den relevanta ordalydelsen är den som återfinns i beskrivningen från 1746.¹⁵

Hur gammal och hur pålitlig var då denna inskription? Att kyrkoherden Wallensteen antog att det var den ”då warande” kyrkoherden som skrivit den behöver inte betyda så mycket, men det är intressant att ortsnamnet har skrivits ”Kierstrup”.¹⁶ Den namnformen är belagd från år 1574 och fram till 1662, alltså i princip under den danska tidens avslutande decennier. Jag kan mot den bakgrunden inte se någon som helst anledning att betvivla inskriptionens autenticitet eller för den delen kyrkoherde Wallensteens slutsats. Det är med andra ord högst sannolikt att den försvunna texten var från 1644 (eller strax därefter) och att den information den innehöll också var korrekt.

Striden vid Borst omnämns i ytterligare två sockenbeskrivningar från 1746. I den för Harlösa socken, författad av kyrkoherde Ursell, heter det:

”Gienom en bäck som kallas Borst skilljes Harlösa Sochn från Färs Härad, hvilcken om Sommartiden är mycket låg, men ved vijssa tider då starckt regn och i synnerhet vår och efterhöst mer än nog öfverflödar, så att fara är för de resande komma med livet vähl deröfver, hvarpå man af förfarenheten haver nyligen Exempel.

Vid denna Bäckten Borst berättas af denna Sochnens älsta att det i det så kallade Gustav Horns Krig förmodel:n vid Åhr 1643 skall emellan de Svänska troppar och bönderne i Färs Härad Förelupit en action hvarest de senare utaf de förra blifvit till största dehlen nedgiorde. Fast än som säjjes att bönderne ifrån Färs Härad hafft 2:ne Canoner med sig, och såsom samma Bäck Börst hafver sitt utlopp till Vombs Siö

*hafva de Svänka Trouppar gådt emot Siön vid den tiden lågast vattn var; och dem på ryggen anfallit, och således Förskingrat och till största dehlen nederslagit.*¹⁷

I kyrkoherde Litholanders beskrivning över Skartofta och Öved ges mycket snarlika uppgifter:

”Ibland de härligheter, som lyda till detta gods (Övedskloster; min anm.), är den skiöna Bokskogen wid namn Hårdawed, hwaräst så wäl, som i den der wid belägne hästehagen, är skiönt djurstånd, både af större och mindre diur.

*Emellan samma skog och Cronoförpantningshemmanets Skottusa skog, flyter strömmen Börst, som deraf är namnkunnig, att der stådt ett Slag 1644 emellan Swänka Krigsfolcket och Färs härads Bönder; då största delen af Bönderne effter hårdnackat motstånd, blifwit nedhuggna.*¹⁸

Den lokala traditionen och de skriftliga källorna – en jämförelse

Hur ser egentligen den lokala traditionen ut och hur ursprunglig är den? Den bild den ger ser ut ungefär så här:

500 färsingar stupade i striden. De mötte ett svenskt kavalleriförband under generalmajoren Hans Wachtmeister, vilket hade sänts ut från Lund för att indriva proviant. Vid Getinge bro hade Wachtmeisters kår först drabbat samman med ett 300 man starkt bondeuppbåd från Frosta härad, men slagit sig igenom. Därefter hade svenskarna följt Kävlingeån, härjande och brännande byar och herrgårdar. Från Hjularöd, som plundrades och brändes, fortsattes marschen österut längs oländiga skogsvägar med målen Bjärsjölagård och Övedskloster. Att man inte följde den vanliga vägen längs Vombsjöns strand berodde på fruktan för bakhåll. I närheten av Borstbäcken stötte svenskarna dock på en stor samling av bönder från hela Färs härad, vilka ute på Norriefäladen hade byggt förskansningar (de s.k. snapphanehyddorna). På bäckens östra sida hade färsingarna placerat två kanoner som de antagligen hade lånat från Övedskloster. När svenskarna märkte att bönderna var förberedda sändes en styrka över Borstbäcken längre nedströms. Denna anföll bönderna i ryggen, erövrade deras kanoner och det hela slutade med en massaker på bondearmén. De fallna begravdes i stor utsträckning i anslutning till slagfältet, där det fortfarande går att se kullar belagda med sten under vilka de fallna vilar.

Varianter på detta förekommer, på andra ställen sägs exempelvis att svenskarna var 300 och att de hade med sig minst två stycken 12-pundiga kanoner. Det hävdas också att Gustaf Horn inspekterade platsen efter slaget och förvånades över motståndarsidans dåliga utrustning – knölpåkar, klubbor, spjut, värjor och enstaka luntläsbössor.¹⁹

1644 (1746)-1966 (2007)

Skillnaden mellan moderna skildringar och uppgifterna i sockenbeskrivningarna från 1746 är påtaglig. Tillkommit har uppgifter om svenskarnas marschväg, deras uppträdande under marschen, syftet med expeditionen, dess mål, de båda sidornas numerära styrka och antalet stupade. Det ges i de moderna skildringarna också detaljuppgifter om både svenskarnas och böndernas beväpning, man får exempelvis veta att svenskarna förfogade över 12-pundiga kanoner och att bönderna hade mycket ont om skjutvapen – det hävdas t.o.m. att Gustaf Horn personligen konstaterade det senare vid en inspektion av stridsområdet. Det slås också fast att den svenska avdelningen leddes av Hans Wachtmeister och att hans styrka bestod av kavalleri. Vidare får man veta motivet till att svenskarna inte följde Vombsjön utan gav sig in på oländiga skogsvägar. Det pekas i de moderna versionerna också ut en rad lämningar med anknytning till striden: de s.k. snapphanevärnen, platserna där bönderna hade placerat sina kanoner och massgravar. Dessa uppgifter saknas helt i sockenbeskrivningarna. Den enda i nuläget kända äldre text av lokalt ursprung som ger några som helst detaljupplysningar är den numera förlorade inskriptionen i Östra Kärrstorps medeltidskyrka:

”Anno Salvatoris Mundi 1644 25 Martii nedlagdis aff de Swänske wed Borst här af Kierstrup Sogn 28 pärsoner. Deus Miseriatur Nostri.”

Så varifrån kommer alla detaljer och framför allt – hur väl står de sig vid en kontroll med det samtida källmaterialet?

Vid Getinge bro

Vad vet vi då om den svenska arméns rörelser i mars 1644? Den 29 februari kom armén till Lund, där man sedan kamperade ända fram till de sista dagarna i mars.²⁰ I en rapport från den 14 mars redovisas den strid vid Getinge bro som nämns i tidigare berörda lokalhistoriska skildringar.²¹ Det sägs att striden utkämpades den 9 mars mellan å ena sidan generalmajor Hans Wachtmeister med några ”troupper ryttare” och å den andra sidan en styrka från Kristianstad, bestående av 300 soldater och bönder. Största delen av den fientliga styrkan ska enligt rapporten ha huggits ned och en dansk fänrik av släkten Holck ha tillfångatagits. Svenskarna ska, enligt samma källa, ha förlorat en ryttmästare från Västgöta regemente och några ryttare.

Principiellt bör uppgifter av den här typen behandlas med stor varsamhet. Källan är en tryckt relation, utgången från det svenska högkvarteret i Lund, och man måste alltså räkna med egna förlusterna bagatelliserats och motståndarens överdrivits. Vissa kontroller är emellertid möjliga att göra. Ryttmästaren Arvid Persson Gyllencornett (1611-1644) vid Västgöta regemente stupade vid Rolsberga den 9 mars 1644 – såväl plats som regementstillhörighet passar mycket väl in på rapportens uppgifter.²² Vidare beordrade Kristian IV den 22 mars 1644 länsherren i Kristianstad Ebbe Ulfeld att försöka få utväxlad den av svenskarna tillfångatagne fänriken Steen Ejlersen Holck.²³

Mot bakgrund av detta finns det ingen anledning att tro att den styrka som besegrades av Hans Wachtmeister i närheten av Getinge bro den 9 mars skulle

ha varit ett mer eller mindre spontant organiserat bondeuppbåd från Frosta härad. Det torde istället ha handlat om en trupp som hade utgått från Kristianstad och som innehöll såväl reguljära danska soldater som uppbådade bönder.

Marschen från Getinge bro

Enligt Persson (1966) skulle den svenska kavalleristyrkan ha slagit sig igenom vid Getinge bro och därefter fortsatt längs med Kävlingeån för att den 25 mars ha stått vid Borstbäcken. Hur väl står sig den uppgiften mot källmaterialet?

I ovan nämnda *Extractskrifvelse ifrån Lund i Skonen then 14 Martij* berättas att Wachtmeister ”söndagen näst thereffter om natten, som var then 10 hujus” hade drabbat samman med ett bondeuppbåd vid ”Heuby”, halvannan mil från Lund. ”Heuby” är utan tvivel identiskt med dagens Hyby, beläget knappt 1 ½ mil söder om Lund.²⁴

Det finns alltså inte någon anledning att koppla ihop striden vid Getinge bro den 9 mars och händelserna vid Borst den 25 på det sätt som görs lokalt. Wachtmeisters avdelning fortsatte uppenbarligen i en helt annan riktning. Redan avståndet mellan Getinge bro och Borstbäcken påvisar f.ö. osannolikheten i teorin, det skulle inte ha tagit en kavalleriavdelning mer än två veckor att ta sig de ca två milen från det ena slagfältet till det andra.²⁵

Syftet med den svenska expeditionen till Borst

Enligt Persson (1966) skulle det ha handlat om en provianteringsexpedition med mål som Övedskloster och Bjärsjölagård. På vägen skulle man, antyds det, ha plundrat och bränt de byar och herrgårdar som passerades.

Om detta kan sägas att de i *AOSB 2:8* tryckta relationerna från det svenska lägret berör ett antal olika expeditioner under den aktuella perioden – Wachtmeisters till Getinge bro och Hyby, en vid månadsskiftet februari/mars till det nuvarande Trolleholm och en under senare delen av mars, ledd av generallöjtnant Lars Kagg. Ingen av dessa anges ha varit stort upplagda provianteringsexpeditioner. Förutom Getinge bro, där avsikten var att hindra ett förstörande av bron, anges den svenska ledningens syfte ha varit att angripa olika bondeuppbåd. När det sedan gäller plundrandet och brännandet bör man ha i åtanke att Horns instruktion helt uppenbart var inriktade mot en permanent erövring av Skåne:

12. Alle som i städerne och åå landed boo, serdeles borgare, präster, bönder, och vele giffva sig under HK Mts hörsamheet, förobligera sigh till troheett och göra skatt, skuldh och contribution, dem skall han anama i Hs K Mts skydd och dem så in genere som medh special salvaguardier försij och försöria och holla hand öfver att dhe bliiffva skyddade ²⁶

Detta innebär alls inte att brännande och plundrande inte förekom, i skrivelsen från den 14 mars berättas exempelvis att den fogde som hade anfört bönderna vid Hyby hade fått sin gård nedbränd som vedergällning. Däremot bör

man vara försiktig med att anta att svenskarna så tidigt som i mars 1644, då ambitionerna fortfarande var att erövra Skåne, regelmässigt skulle ha bränt och plundrat byar och herrgårdar i Frosta härad bara därför att möjligheten att göra detta fanns. Dessutom är det så att det i en rapport från det svenska högkvarteret, tillkommen i månadsskiftet april/maj 1644, berättas att Hans Wachtmeister den 13 april hade sänts iväg med 12 kompanier ryttare och 1 000 musketerare för att i distrikten mellan Malmö, Ystad och Simrishamn bl.a. insamla proviant.²⁷ En dylik order skulle ha varit skäligen poänglös om man redan i mars hade gjort sitt bästa för att i stor skala plundra och bränna skånska byar och herrgårdar i samma område.

Det finns heller inte något stöd i källmaterialet för tolkningen att målet skulle ha varit Övedskloster och Bjärsjölagård. Det kan ha varit så, men en minst lika trolig tolkning är att svenskarna hade fått höra att det höll på att samlas ett bondeuppbåd borta i Färs härad och därför hade beslutat att försöka hindra detsamma från att börja agera i området. Det är så den allmänna situationen skildras i nästa skrivelse från det svenska högkvarteret i Lund – *Extractskrifvelse ifrån Lund i Skåne den 26 Martii*:

*”Imedertidh hafve wij ännu aff ingen fiende förnummit, allenast aff åtskillige partij orolige bönder, som här och ther aff theras fougter, prester, och andre sådande commendeurer äre tillhopa rotterade och på slachtbänken förde, som esomofftast skedt är; och nu serdeles, när våre ryttare sådande sammanrotterade bönder kunna upspöria eller anträffa...”*²⁸

Om svenskarnas tolkning av orsakerna till böndernas krigiskhet är helt igenom riktig lär väl vara mer osäkert, sannolikt spelade också den mycket naturliga oron för hus och hem en betydande roll. Man kan dock notera att Kristian IV tidigt funderade på att använda Skånes bönder för att bekämpa svenskarna. I ett brev till riksrådet den 28 februari skrev kungen att han planerade att resa över till Skåne så snart snön hade smält för att se hur stämningen var bland bönderna. Fann han att de var benägna att följa honom skulle han försöka nyttja dem för något lämpligt militärt ändamål.²⁹

Att bönder också användes, t.ex. vid Getinge bro, är tydligt. Att de i olika delar av Skåne uppdykande bondeuppbåden inte var helt spontana resningar framgår också av ett brev från prins Christian till kaptenen Mikkel Skov, daterat Malmöhus den 12 mars 1644.³⁰

De båda sidornas numerär och de lidna förlusterna

Enligt vissa moderna skildringar av lokalt ursprung skulle bönderna ha varit ca 500 och ha förfogat över 2 stycken 3-pundiga kanoner. Svenskarna, en kavalleristyrka om ca 300 man, skulle i sin tur ha haft med sig minst 2 stycken 12-pundiga kanoner.

Varifrån dessa uppgifter kommer är mycket dunkelt. De i *AOSB* återgivna rapporterna ger mycket sällan några uppgifter om de svenska avdelningarnas styrka, sammansättning eller ev. medförda artilleripjäser. 12-pundiga

pjäser vägde vid den här tiden ca 600 kg och det beräknades att gå åt minst ett halvdussin hästar för att förflytta dem.³¹ Horns armé förfogade dessutom över 22 stycken av de lättare 3-pundiga kanonerna. Om det handlade om en provianteringsexpedition, som den lokalhistoriska tolkningen förefaller vara – varför släpa runt på 12-pundiga pjäser? Finns det överhuvudtaget några konkreta belägg som placerar några dylika vid Borstbäcken den 25 mars 1644?

Frågan är om inte förklaringen än en gång står att finna i en sakuppgift som ges i en av de svenska relationerna. Det är nämligen så att det i *Extract skrifvelse ifrån Lund i Skonen den 3 Martij* berättas att ett bondeuppbåd hade samlats på ”Erichsholms huus” (nuv. Trolleholm), under den lokale fogdens ledning och svenskarna hade inte lyckats få bukt med bönderna förrän man hade tagit dit bland annat 2 stycken 12-pundiga kanoner.³² Förmodligen är det dessa båda pjäser som spökar i de lokala skildringarna av striden vid Borst, men det finns ju i realiteten ingenting som motiverar en sådan koppling mellan två händelser som inträffade med nästan en månads mellanrum på två helt olika platser.

Varifrån uppgiften om bondeuppbådet styrka kommer går det också att ha en hypotes om. Gunnar Persson skriver:

*”Enligt den muntliga traditionen skulle så gott som hela styrkan på cirka 500 man ha stupat. Man vet att Ö. Kärrstorps socken hade en styrka på 28 man och att alla stupade. På den tiden fanns det 17 socknar i häradet, och bidrog alla med 28 man vardera och så blev det en styrka på i det närmaste 500 man.”*³³

Som nämnts ovan berättade inskriptionen i Östra Kärrstorps kyrka mycket riktigt att 28 personer från socknen hade fallit vid Borst den 25 mars 1644. Däremot sade inskriptionen inte ett dugg om huruvida detta var 28 av 28. Att hela styrkan från Ö. Kärrstorp stupade är alltså ett rent antagande, helt enkelt en vild gissning.

Beräkningen blir sannerligen inte säkrare av att tillföras ännu ett gissnings-element – antagandet att alla socknar i häradet hade skickat just 28 man. Visserligen finns det inte några säkra befolkningssiffror från 1644, men när dessa börjar komma under senare delen av 1700-talet (1780) hade Tolånga nästan 900 invånare, Sövde över 1 100 – men Östra Kärrstorp bara drygt 600 och Ilstorp endast ca 250.³⁴ Enligt vilken princip skulle socknar med så olika folkmängd ha sänt just 28 man var? Dessutom finns det, i varje fall inte i nuläget, några som helst uppgifter om hur många socknar utöver Östra Kärrstorp som var representerade vid Borst.

Det enda som faktiskt går att säga med någorlunda säkerhet i nuläget är att bondeuppbådet bestod av minst 28 personer. Alla andra beräkningar av de båda sidornas numerära styrka måste för närvarande betraktas som gissningar.

Styrkornas sammansättning och böndernas beväpning

Om den svenska styrkans sammansättning går det heller inte att säga något i nuläget. Som ovan visats finns det inte någonting som binder generalmajor Wachtmeisters kavalleriavdelning till platsen. Den svenska styrkan kan alltså lika väl ha bestått av enbart infanteri eller av kombination av infanteri och kavalleri. Den kan lika gärna ha letts av generallöjtnant Kagg eller någon av arméns överstar – inga nu kända, säkra uppgifter gör det ena antagandet mer plausibelt än det andra.

Det kan också vara värt att i detta sammanhang poängtera att det ibland förekommande antagandet av de svenska soldaterna var veteraner är en illa underbyggd gissning. Rent generellt var det nämligen så att Horns armé i mycket hög grad bestod av nyutskrivet folk, något den svenska regeringen hade hoppats kunna råda bot på genom att från Torstensons armé i Tyskland låna ett par tusen erfarna soldater.³⁵

Samma oklarhet rör bondeuppbådets beväpning. Alla gissningar är lika goda (eller dåliga). I ett verk om Färs härads historia kan man f.ö. läsa följande rader: ”*Det förefaller, som om det vid tiden för erövringen och länge därefter hade varit sed i Färs härad att gå omkring med en bössa*”.³⁶ Det ger onekligen en något annan bild av förekomsten av skjutvapen. Det vore också aningen egendomligt i fall de av danskarna mobiliserade skånska bönderna var så illa utrustade att de i princip var oanvändbara i strid mot reguljär trupp.

Att Gustaf Horn personligen skulle ha inspekterat platsen och förvånat sig över hur illa utrustade bönderna var, kan jag inte finna några belegg för.

När det sedan gäller de två kanonerna finns ju faktiskt en sådan uppgift i en av sockenbeskrivningarna från 1746: ”*Fast än som säijes att bönderne ifrån Färs Härad hafft 2:ne Canoner med sig...*”.³⁷ Hur sannolik är uppgiften? Först och främst är den nedskrivet mer än 100 år efter händelsen och bygger på muntliga uppgifter från personer som rimligen inte ens var födda när striden stod 1644. Dessutom kan fråga sig om ett vanligt bondeuppbåd verkligen skulle ha fått låna kanoner och om de i så fall hade kunnat hantera dem. Vem hade för övrigt kanoner på lager 1644? Det har sagts att de skulle ha kommit från Övedskloster – fanns det kanoner där? Det hela förefaller mycket osäkert.³⁸

Platsen för striden

Lokala skildringar pekar mycket noga ut platsen för striden och ger dessutom ganska detaljerade uppgifter om förloppet.³⁹ Det pekas också ut en rad lämningar i terrängen – ”snapphanehyddorna”, platserna där bönderna hade placerat sina kanoner och stenrösen som sägs markera massgravar. Det kan vara värt att påpeka att de ovan behandlade sockenbeskrivningarna från 1746 inte innehåller några referenser till fysiska minnen från striden trots att området utseende berörs.⁴⁰

I beskrivningen från Harlösa uppges att striden avgjordes genom att svenskarna lyckades ta sig över Borstbäcken: ”*hafva de Sväniska Trouppar gådt emot Siön vid den tiden lågast vattn var, och dem på ryggen anfallit, och således Förskingrat och till största dehlen nederslagit*”. Detta skulle möjligen tyda på att det hela utspelade

sig betydligt närmare Vombsjön än vad som hittills har antagits, men det är mycket osäkert om uppgiften från 1746 är pålitlig. ”Vid den tiden lågast vattn var” bör 1644 rimligen inte ha varit i slutet av mars, speciellt inte som Kristian IV bara en månad tidigare hade uppskjutit de planerade militära aktionerna i Skåne på grund av den kvardröjande vintern och den myckna snön i skogarna.⁴¹

Sammanfattning

Med nuvarande källäge är det omöjligt att säga något om vad som inträffade vid Borst den 25 mars 1644 – utöver det som stod i den numera försvunna inskriptionen i Östra Kärrstorps kyrka:

*”Anno Salvatoris Mundi 1644 25 Martii nedlag-
dis aff de Swänske wed Borst här af Kierstrup
Sogn 28 pärsoner. Deus Miseriatur Nostri.”*

För att komma fram till en fullständigare bild krävs ett grundligt genomforskande av såväl svenskt som danskt material. I det arbetet bör inte minst det kamerala materialet inkluderas.

När det sedan gäller den lokala traditionen finns det all anledning att ifrågasätta hur ursprunglig dess nuvarande utseende egentligen är, bland annat med tanke på den påtagliga kontrasten mellan de korthuggna och detaljfattiga sockenbeskrivningarna från 1746 och de utförliga och detaljrika moderna skildringarna.

Ett alternativt scenario

Det är knappast någon överdrift att säga att händelserna vid Borst i nuläget är mycket ofullständigt utredda. Någon genomgång av länsräkenskaperna för Landskrona län för perioden före, under och efter Horns krig förefaller inte vara gjord. Den efter kriget gjorda undersökningen av krigsskadorna i Skåne, Blekinge och Jylland har tydligt konsulterats, men det verkar inte framgå någonstans vad resultatet av undersökningen blev.⁴² Inte heller verkar de tryckta *Kancelliets brevbøger* eller *Prins Christian (V):s breve* ha studerats. De i Horns krig deltagande svenska förbandens rullor har uppenbarligen inte granskats – man förefaller inte ens ha tittat på de ibland mycket omfattande regementshistoriska verk som publicerats om dessa förband. Det är skada, eftersom redan en mycket hastig och ytlig genomgång av delar av det här materialet visar att det finns många lovande uppslag. Några exempel på detta har berörts ovan, men jag ska här ge ytterligare ett par stycken.

Den 12 mars 1644 skrev prins Christian, då ännu kvar i Malmö, ett brev till kaptenen Mikkel Skov på ”Troelborg”. Skov beordrades att omedelbart samla bönderna i Skytts härad och föra dem till ”Bircke”.⁴³ I brevet omtalas att bönderna i Oxie och Vemmenhögs härad också skulle lyda nämnde Skov och samlas på de platser denne angav. Bönderna skulle sedan som trogna undersåtar låta sig användas mot fienden.

Utgivarna av breven (eller snarare av referat av dem) föreslår att ”Bircke” antingen är Björka i Kropps socken, Luggude härad eller Berga i Asks

socken, Onsjö härad. Båda platserna förefaller mig vara mycket osannolika, såväl med tanke på avstånden som med tanke på att den svenska armén vid den aktuella tiden låg förlagd i Lund. Enligt min mening torde det istället handla om Björka socken i Färs härad.⁴⁴ Det lär knappast vara alltför djärvt att anta att också bönder från andra delar av Skåne skulle mobiliseras och varför skulle då inte trakten av Vombsjön kunna vara en logisk samlingspunkt för bönderna från de södra delarna av landskapet?⁴⁵ Tidsmässigt passar det hela mycket väl in på en strid vid Borst knappt två veckor efter att prins Christians order hade utfärdats. Prinsen stod f.ö. under våren 1644 också i rätt intensiv brevkontakt med länsherren i Kristianstad län Ebbe Ulfeldt.⁴⁶ Om den senares brev till prinsen är bevarade skulle det möjligen kunna ge vissa uppgifter rörande planläggningen på dansk sida.

I en av de tidigare nämnda rapporterna från det svenska högkvarteret nämns en strid som utspelades sig runt den 25 mars 1644. Det heter bl.a. så här:

”Rätt nu på timan berättar h. General Kagge med sin skrifvelse til oss, huruledes han ett bondeläger, tijt han för få dagar sedan genom viss kundskap medh ett starckt partij härifrån är upryckt, 4 mijhl här ifrå hafver anträffat, och aff them samma äre 300 på platsen nederhugne. Är och resolverat at antasta ett annat bondelägre, som intet långt ther ifrå beläget är; ther om man i lijka måtto gode och önskelige tidender genom Gudz nådige bijstånd, medh thet första förmodandes varder.

*Uthi denna occasion hafve vij eliest förlorat 3 personer, en leutenant under Lijfguardie, Fersen benembd, then man mycket sörier, såsom och en annan leutenant, och en upvachtare.”*⁴⁷

Nu är det visserligen så att denna strid av Vessberg förläggs till Sösdala.⁴⁸ Någon källa för den uppgiften anger han dock inte, varför det kanske helt enkelt handlar om en bedömning som baserad på det angivna avståndet. Samma strid tas också upp i Kungl. Svea Livgardes historia, men där ges inte någon ortsangivelse trots att Vessbergs arbete har använts.⁴⁹ Det är också intressant att rapporten från Kagg tydligen har talat om två bondeläger belägna inte långt ifrån varandra – kan det vara spår av en större uppladdning från flera häradar i trakten av Vombsjön?⁵⁰

Det kan tilläggas att då Gustaf Horn den 20 december 1644 lät sammanställa förlusterna sedan infallet i Skåne i februari konstaterades det att 332 officerare och gemena hade dödats i strid, en mycket liten andel i förhållande till dem som hade avlidit i olika sjukdomar. 85 officerare och gemena var saknade eller tillfångatagna.⁵¹ Bondeuppbåden hade alltså inneburit många besvärligheter för svenskarna, inte minst när det gällde postförbindelserna med hemlandet. Med deras förmåga att tillfoga svenskarna förluster i strid var det däremot betydligt sämre ställt.⁵²

Noter

- ¹ *Bidrag till historien om Sveriges krig med Danmark 1643-1645. I. Gustaf Horns fälttåg.* Vessberg använde till exempel inte något otryckt danskt material. Jonny Ambrius utgav förvisso 1999 skriften *Horns krig 1644-45*. Den är dock ur faktasynpunkt närmast att betrakta som en föga självständig kompilation, med föregångarnas fel och brister. För skildringen av striden vid Borst är Ambrius helt beroende av Gunnar Perssons bok *Utflykter i Färs* och det finns därför ingen anledning att i det här sammanhanget närmare analysera A:s skildring.
- ² Bland dessa märks Gustaf Petris *Kungl. Första livgrenadjärregementets historia* (1926-1962) och den stora livgardeshistoriken *Kungl. Svea Livgardes historia* (1937-1983). Också den artillerihistoriska bokserien *Kungl. Artilleriet* (1975-) innehåller vissa uppgifter av intresse.
- ³ ”Bl.a. förstördes det mesta av fältmarskalkkerne Johan Baners, Gustaf Horns, Lars Kaggs, Lennart Torstensons och Carl Gustaf Wrangels skrivelser till K. M:t.” - Bergh., s. 316.
- ⁴ Den publicerades delvis i serien *Rikskanslern Axel Oxenstiernas skrifter och brevflexing (AOSB)* under perioden 1890-1977. Projektet har på senare år återupptagits under namnet *Oxenstiernaprojektet*, se URL: <http://www.ra.se/RA/Oxenstierna/oxenstierna1.html> (2007-05-06)
- ⁵ För Axel Oxenstiernas brevväxling, se Sondén, (1907). Ett av breven från Wachtmeister är feldaterat, se Grauers, s. 140, not 2.
- ⁶ Båda i huvudsak i RA.
- ⁷ För den senares verksamhet under Horns krig, se Grauers, s. 138 ff. Av skildringen framgår hur tunt det bevarade materialet är.
- ⁸ Riksarkivet (RA), *Oxenstiernska samlingen*, volym B I:E 639. Det finns ytterligare strödda brev i samma samling, bland annat från generalkvartermästaren Olof Hansson Örnehufvud och överstelöjtnanten Gerhard v. Schaar.
- ⁹ Viss hjälp ges av Per Sondéns *Militära chefer i svenska armén ... jämte deras i Riksarkivet förvarade skrivelser* - URL: http://arkis2dok.ra.se/ra/754/754_1_adm.pdf och http://arkis2dok.ra.se/ra/754/754_1_adm_2.pdf (2007-05-06). Strödda brev kan dock finnas i såväl andra offentliga arkiv som i privata samlingar.
- ¹⁰ De är omtryckta i *AOSB* 2:8, s. 292-321.
- ¹¹ RA, *ÅK* 629.
- ¹² RA, *Kammarkollegium. Andra provinskontoret F I:559, ff. 131*. Fyra män från Askeröd försäkrade för kommissionen att Bent Pedersens uppgifter var korrekta.
- ¹³ Lunds universitetsbibliotek (LUB), *Collectio Rönbeckiana*, vol. 13:1, ff. 24.
- ¹⁴ Landsarkivet i Lund (LLA), *Domkapitlets i Lund arkiv*, F II ja : 44. Samlingen brukar populärt benämnas ”Kyrkornas märkvärdigheter”. Beskrivningen är publicerad i *Våra församlingar Frenninge-Vollsjö*, 1982, s. 13-16, av K. E. Rignell.
- ¹⁵ Ambrius antyder att det låg legat lömska motiv bakom trätavlans försvinnande: ”Från 1820-talet fanns dessutom en tavla uppsatt i östra Kärstorps kyrka där massakern nämns... Tavlan finns inte längre kvar utan har försvunnit spårlöst. Varför, frågar man sig?” - Ambrius, 1999, s. 38. Som här har visats var det, i alla fall ur strikt faktasynpunkt, inte någon förlust att den försvann.
- ¹⁶ Se *Skånsk ortsnamnsdatabas* - URL: <http://130.235.143.140/beb/sokharad.aspx> (2007-05-06)
- ¹⁷ *Sockenbeskrivningar från Frosta härad författade av häradets präster åren 1746-1747*, s. 58.
- ¹⁸ LUB, *Collectio Rönbeckiana*, vol 13:1, ff. 20.
- ¹⁹ Se t.ex. Persson, s. 28-34 eller Östraby hembygdsförenings presentation - URL: <http://www.ostraby.se/slagetvidborst.htm> (2007-05-06).
- ²⁰ *AOSB* II:8, s. 296 ff.
- ²¹ *Extractskrivelse ifrån Lund i Skonen then 14 Martij*, se *AOSB* II:8, s. 297 samt i not 19 anförda arbeten.
- ²² Belfrage, s. 81 f.
- ²³ *Kancelliets brevøger 1644-1645*, 1968, s. 57. Det framgår också att kungen den 27 februari hade utpekad Getinge bro som ett lämpligt mål för en framstöt, *ibid.* s. 33. Rockstroh anger att den danska styrkan fördes av majoren Steffen Timm. Han hävdar dessutom att de danska förlusterna ”som saedvanlig blev staerkt overdrevne i de svenske Beraetningar”, se Rockstroh., s. 138.
- ²⁴ Se *Skånsk ortnamnsdatabas* - URL: <http://130.235.143.140/beb/sokharad.aspx> (2007-05-06) för exempel på under den aktuella tiden förekommande former av ortnamnet.
- ²⁵ Det är för övrigt alldeles uppenbart att Gunnar Perssons skildring är influerad av bl.a. Vilhem Vessbergs arbete, vissa formuleringar är helt uppenbart hämtade från den senares skrift.
- ²⁶ *Kungl. Maj:ts instruktion för fältmarskalk Gustav Horn på fälttåget mot Danmark.* - URL: http://62.20.57.212/ra/ao/1153t_n.html (2007-05-06).
- ²⁷ *Kort Relation, om hvadh som är föreluppit vidh den Konglige Svenske Armée...*, se *AOSB* 2:8, s. 303 ff.
- ²⁸ *AOSB* 2:8, s. 299.
- ²⁹ *Kong Christian den fjerdes egenhaendige breve. Bd 5, 1641-1644*, s. 457.

- ³⁰ Se *Prins Christian (V.)s breve. II bind*, s. 90. Prinsen lät också efter bästa förmåga förse allmogen med vapen, ammunition och officerare, *ibid.*, s. 97.
- ³¹ Hedberg, s. 67, 150. Uppgifterna varierar, andra källor talar om att ända upp till ett dussin hästar behövdes.
- ³² Återgiven i *AOSB 2:8*, s. 296 f.
- ³³ Persson, s. 28.
- ³⁴ Andersson Palm, s. 294 ff. Andersson Palm har gjort beräkningar av socknarnas folkmängd 1620 och 1699, men här är givetvis osäkerhetsfaktorerna större.
- ³⁵ Vessberg, s. 13, 33.
- ³⁶ Björkegren, s. 77. Uppfattningen förefaller bygga på ett studium av det ojämnt bevarade domboks-materialiet.
- ³⁷ *Sockenbeskrivningar från Frosta härad författade av häradets präster åren 1746-1747*, s. 58.
- ³⁸ Kan det ha varit så att det i bondeuppbådet fanns reguljära inslag, exempelvis från Kristianstads fästning, och att uppgiften om kanonerna faktiskt är riktig? Eller handlar det kanske bara om en produkt av den folkliga fantasins spel runt en händelse som hade inträffat mer än ett sekel tidigare?
- ³⁹ Östraby hembygdsförenings presentation: URL: <http://www.ostraby.se/slagetvidborst.htm> (2007-05-06)
- ⁴⁰ I sockenbeskrivningen för Skartofta & Öved sägs exempelvis: ”Uti höga Backarna, som finnes på bäge sidor af strömmen är mycken alsten : och uti den som ligger i skogen Hårdawed, hafwa en hop gräfwis sina kulor.” LUB, *Collectio Rönbeckiana*, vol 13:1, ff. 20.
- ⁴¹ Kristian IV till Rigsraadet 28/2 1644, se *Kong Christian den fjerdes egenhaendige breve. Bd 5, 1641-1644*, s. 457 samt Kristian IV till Tage Thott och Christopher Ulfeldt 29/2 1644, se *Kancelliets brevbøger 1644-1645*, s. 37.
- ⁴² Handlingarna finns Rigsarkivet, Köpenhamn, *Danske kancelli. B. 112 a*.
- ⁴³ *Prins Christian (V.)s breve. II bind*, s. 90. Mikkel Skov är en mystisk person. Enligt en källa blev han löjtnant vid flottan redan 1636 och kapten 1640, se Lind, s. 289. Likväl ska Skov så sent som 1709 ha erjudit sig att återgå i tjänst, se *Dansk biografisk leksikon*, Bd 13, s. 457 f. Detta talar onekligen för att det handlar om två olika personer, men å andra sidan finns det klara kopplingar mellan Skovs tidiga och sena verksamhet.
- ⁴⁴ För exempel på namnformer från den aktuella perioden, se *Skånsk ortnamnsdatabas* - URL:(<http://130.235.143.140/beb/sokharad.aspx> (2007-05-12).
- ⁴⁵ Den 16 mars 1644 insände prins Christian till riksrådet en redogörelse för vad han gjort under sitt uppehåll i Malmö, se *Prins Christian (V.)s breve, II bind*, s. 95 ff. Under punkt 7 heter det: ”Har vi efter mulighed forsynet undersätterne, som ansøgte os om hjaelp, med gevaer og ammunition og med officerer, troligt påmindet dem om deres skyldighed og befalet dem i noden at hjaelpe og bistå hverandre.
- ⁴⁶ Så egenhändiga brev från 27/2, 17/3, 18/3 och 25/3 1644, se *Prins Christian (V.)s breve. II bind*, s. 756 ff. Det är i sammanhanget måhända inte utan intresse att notera vilka instruktioner som hade lämnats till de skånska bönderna: ”Huad fangerne belanger sig, er det mig nock imod, at de haffver ladet dem leffve; jeg troer icke heller, jag faaer sa mange hereffter, det er al bestilt hos bønderne, at de skall intet lade dem leffve.” (Prins Christian till Corfitz Ulfeldt, Malmöhus 10/3 1644), *ibid.* s. 756 f.
- ⁴⁷ *Extractskrivelse ifrån Lund i Skåne den 26 Martii*, se *AOSB 2:8*, s. 299.
- ⁴⁸ Vessberg, s. 21 f.
- ⁴⁹ *Kungl. Svea Livgardes historia. Bd 3:2, 1632(1611)-1660*, s. 111 f. Den stupade Reinhold Fersen är upptagen i rullan från mönstringen i Lund den 23 mars, men saknas i nästa rulla från juni. Som nyheten om hans död av allt att döma nådde Lund den 26 mars är det inte orimligt att tro att Fersen stupade just den 25.
- ⁵⁰ På dansk sida litade man dock inte helt på de skånska bönderna, den 21 april 1644 skrev Prins Christian till Tage Thott och officerarna i Malmö att han vid många olika tillfällen har fått veta att knappt något av de från Malmö utskickade partierna hade lyckats åstadkomma det man avsett, förmodligen därför att deras uppdrag hade förrättats av bönder redan innan partierna lämnat Malmö. Prinsen föreslog därför att alla bönder som släpptes in skulle bevakas under uppehållet i staden, se *Prins Christian (V.)s breve, II bind*, s. 129.
- ⁵¹ *Kungl. Svea Livgardes historia. Bd 3:2, 1632(1611)-1660*, s. 124. Av dessa 332 hade några stupat vid Getinge bro den 9 mars, 12 stycken under belägringen av Landskrona, 9 vid erövringen av Laholm och kanske så många som ett 80-tal under operationerna vid Malmö i juni-september. För förlusterna vid Malmö, se bl.a. *Malmö stads historia. D. 2*, s. 40 f. där det refereras danska uppgifter om att ett 50-tal svenskar stupade vid ett angrepp mot deras kvarter i Hyllie.
- ⁵² Man bör nog inte heller överdriva omfattningen av böndernas motstånd, så sent som den 18 oktober 1644 beordrade Kristian IV länsherren i Malmö Tage Thott att instruera sin kollega Malte Juul i Kristianstad att denne skulle försöka resa göingarna till motstånd mot svenskarna, se *Kancelliets brevbøger 1644-1645*, s. 137. Jämför även föregående not.

Källor

Otryckta

Landsarkivet i Lund, *Domkapitlets i Lund arkiv*, F II ja : 44

Riksarkivet, *Kammarkollegium. Andra provinskontoret F I:559*

Universitetsbiblioteket i Lund, *Collectio Rönbeckiana*

Tryckta

Kancelliets brevbøger vedrørende Danmarks indre forhold. [Bd 24], 1644-1645/udg. ved Johan Jørgensen. København, 1968.

Kristian IV, *Kong Christian den Fjerdes egenhaendige Breve. Bd 5, 1641-1644*. København 1969.

Kristian (V.), *Prins Christian (V.)s breve. Bd 2, Kancellibreve i uddrag 1643-1647 : med et tillægg af prinsens egenhaendige breve 1627-1647*. København 1956.

Oxenstierna, Axel, *Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling. Afd. 2. Bd 8*. Stockholm 1897.

Sockenbeskrivningar från Frosta härad författade av häradets präster åren 1746-1747/utg. av Gunnar Carlquist. Lund, 1920.

Östra Kärrstorps medeltida kyrka: beskrivning uppgjord 1830 // Våra församlingar Frenninge – Vollsjö. 1982. – s. 13-16

Internet

Oxenstiernaregistret. URL: <http://62.20.57.212/ra/ao/startside.html> (2007-05-13)

Skånsk ortnamnsdatabas. URL: <http://130.235.143.140/beb/sokharad.aspx> (2007-05-13)

SVAR:s brevdatabas. URL: <http://www.svar.ra.se/> (2007-05-13)

Bearbetningar

Ambrius, Jonny, *Horns krig 1644-45 : den svenska invasionen av Skåne, Halland, Blekinge och Bornholm*. Malmö 1999.

Andersson Palm, Lennart, *Folkmängden i Sveriges socknar och kommuner 1571-1997: med särskild hänsyn till perioden 1571-1751*. Göteborg 2000.

Belfrage, Nils, *Kungl. Västgöta regemente. 1, Biografiska uppgifter om officerare och likställda vid Västgötaorganisationer 1540-1723*. Stockholm 1947.

Bergh, Severin, *Svenska riksarkivet 1618-1837*. Stockholm 1916.

Björkegren, Gottfrid, *Färs härads historia*. Lund 1973.

Dansk biografisk lexikon : grundlagt 1887 af C.F. Bricka og videreført 1933-44 af Povl Engelstoft under medvirken af Svend Dahl. Bd 13. København 1983.

Grauers, Sven, *Ätten Wachtmeister genom seklerna D. 1, Adliga ätten Wachtmeister : friherrliga ätten Wachtmeister av Björkö*. [Johannishus] 1941.

Hedberg, Jonas, *Kungl. Artilleriet. Yngre Vasatiden*. Stockholm 1985.

- Kungl. Svea livgardes historia. Bd 3:2, 1632 (1611)-1660 / av Bertil C:son Barkman, Sven Lundkvist och Lars Tersmeden. Stockholm 1966.
- Lind, Hans Daniel, *Kong Kristian den fjerde og hans maend paa Bremerholm*. København 1889.
- Malmö stads historia. D. 2. Malmö 1977.
- Persson, Gunnar, *Utflykter i Färs*. Östraby 1966.
- Petri, Gustaf, *Kungl. Första Livgrenadjärregementets historia. D. 2, Östgöta regemente till fot 1619-1679*. Stockholm 1928.
- Rockstroh, K. C., *Udviklingen af den nationale Haer i Danmark i det 17. og 18. Aarhundrede ... Bd. 1, Tiden 1614-1670*. - Kjøbenhavn 1909.
- Sondén, Per, *Militära chefer i svenska armén jämte deras i Riksarkivet förvarade skrivelser*. Stockholm 1915 (otryckt förteckning i RA). URL: http://arkis2dok.ra.se/ra/754/754_1_adm.pdf och http://arkis2dok.ra.se/ra/754/754_1_adm_2.pdf (2007-05-13).
- Sondén, Per, *Rikskansleren Axel Oxenstiernas brefväxling och öfriga i riksarkivet förvarade handlingar*. Stockholm 1907.
- Vessberg, Vilhelm, *Bidrag till historien om Sveriges krig med Danmark 1643-1645. 1, Gustav Horns fälttåg*. Stockholm 1895.
- Östraby på nätet, *Slaget vid Borst*. URL: <http://www.ostraby.se/slagetvidborst.htm> (2007-05-13).